

dr hab. Beata Piątek
Adiunkt w Zakładzie Komparatystyki
Literackiej i Kulturowej
Instytut Filologii Angielskiej
Uniwersytet Jagielloński

Recenzja pracy doktorskiej mgr Anny Kowalcze-Pawlik pt.

The Voice of Vengeance: Women and Violence in the Early Modern English Drama

Przedstawiona do oceny praca doktorska została napisana pod kierunkiem Profesor dr hab. Marty Gibińskiej-Marzec na Wydziale Filologicznym UJ. Autorka porusza niezwykle interesujący temat, a mianowicie kwestię zemsty i przemocy dokonywanej przez kobiety i wobec kobiet w angielskich dramatach renesansowych. Na 260 stronach, Doktorantka umieszcza wstęp, siedem rozdziałów, zakończenie i bardzo obszerną bibliografię. Materiał poddany analizie to: *Hiszpańska Tragedia* Thomasa Kyda, *Hamlet*, *Otello* i *Tytus Andronicus* Williama Szekspira, oraz *The Tragedy of Mariam* Elizabeth Cary, pierwszej dramatopisarki angielskiej. Jako niespecjalistka w dziedzinie literatury epoki elżbietańskiej nie podejmuję się oceniać zakresu materiału wybranego przez panią Kowalcze-Pawlik. Pozostaję natomiast pod ogromnym wrażeniem odczytania Autorki a szczególnie wysoko oceniam sposób zastosowania teorii feministycznej Judith Butler, zwłaszcza performatywności płci, ale i refleksji zawartej w jej późniejszych pracach na temat mowy nienawiści, przemocy, żałoby oraz relacji władzy do odczytania dramatów renesansowych, które to odczytanie postrzegam jako nowatorskie i niezwykle dojrzałe.

W książce *Uwikłani w pleć*, Butler kwestionuje pojęcie zunifikowanego podmiotu feminizmu i pokazuje, że kategoria 'kobiecości' jest jedynie iluzją podporządkowaną interesom władzy. Pani Kowalcze-Pawlik posługuje się jej teorią do analizy tekstów, które powstały w czasach gdy role kobiece na scenie były odgrywane przez mężczyzn a życie publiczne na Wyspach Brytyjskich było zdominowane przez, jak to trafnie określa doktorantka, kulturową traumę Reformacji. Imponujący jest kontekst kulturowy, w którym Autorka umieszcza swoją interpretację motywu zemsty w dramacie renesansowym, poruszając się z równą swobodą w

tekstach teorii i krytyki feministycznej, literaturze krytycznej dotyczącej dramatu renesansowego, co w tekstach z omawianego okresu.

Analiza motywu zemsty i przemocy jest spojona z trzema zagadnieniami, do których Autorka wraca w każdym z omawianych utworów: znaczenie płci osoby wymierzającej zemstę (potępienie mścicielki i pochwała mściciela); wzajemnie wykluczające się oceny moralne zemsty w elżbietańskiej Anglii wynikające z uwarunkowań religijno-politycznych; oraz ówczesne przekonania dotyczące psychofizjologii emocji. Pani Kowalcze-Pawlik słusznie zauważa, że w obliczu przemian religijnych narzuconych przez państwo w drugiej połowie XVI wieku postać kobiety wyrażającej swe emocje na scenie nabiera wymowy politycznej, a lament żałobny może przybrać wymiar aktu wywrotowego. Stąd uważam za szczególnie adekwatną metodologię obraną przez Autorkę z koncepcją podmiotowości kobiecej kształtowanej przez język i prawo, uzależnioną od postrzegania i uznania przez patriarchalne społeczeństwo. Teoria Butler z całym naciskiem na płynność i arbitralność płci, na jej teatralność prowadzi Doktorantkę do niezwykle owocnych wniosków na temat sztuk, w których role kobiece były odtwarzane przez mężczyzn, gdzie zarówno męskość jak i kobiecość były konstruowane z jednej, męskiej perspektywy.

Struktura pracy jest przejrzysta, rozdział pierwszy zawiera zasadniczy wstęp, w którym Autorka rysuje ramy historyczne i teoretyczne swoich rozważań. Już na tym etapie czytelnickę uderza erudycja Autorki, która przedstawia pozycję kobiety w renesansowej Anglii, powiązanie polityki i płci w czasach Henryka VIII, wszechobecność przemocy w życiu prywatnym i politycznym powołując się na liczne opracowania historyczne i krytyczno-literackie. Po czym Doktorantka przedstawia szczegółowe omówienie podejścia do zemsty w świetle ówczesnych filozoficznych koncepcji sprawiedliwości i esejów Francisca Bacona. Pragnę podkreślić, że sposób powoływania się na źródła świadczy o ich dogłębnej znajomości, Autorka nie streszcza tego co napisały inne badaczki, czy badacze, natomiast bardzo często odsyła do nich w przypisach, gdzie swobodnie odwołuje się do prac z dziedziny historii, filozofii, historii religii, medycyny, kultury. Rozdział pierwszy zawiera również krótkie przedstawienie tych aspektów refleksji teoretycznej Judith Butler, które będą następnie użyte w analizie tekstów. Bardzo cenię sobie Autorkę za to, że przywołuje w pracy refleksję Butler tylko w takim stopniu w jakim jest to potrzebne do poprowadzenia jej własnego wywodu.

W rozdziale drugim Doktorantka zwięźle, ale szalenie błyskotliwie przedstawia historię klasycznego i średniowiecznego lamentu. Przypominając o protestanckim zakazie kultu Maryi i podejrzliwym stosunku do rytuału żałoby, wykazuje, że w epoce Renesansu lament nabiera potencjału transgresywnego, będąc połączeniem smutku i złości umożliwia kobiecie wyrażenie swojej podmiotowości.

Rozdział trzeci zawiera analizę *Hiszpańskiej Tragedii* Kyda ze szczególnym naciskiem na upłciwienie zemsty. Autorka wchodzi w polemikę z istniejącą krytyką i wykazuje, że postać Izabeli była jak dotąd marginalizowana, a tymczasem jest w sztuce skonstruowana jako *mater dolorosa*, która doznawszy zawodu w swoich zabiegach o sprawiedliwość dokonuje aktu zemsty dewastując miejsce śmierci swego syna, rzuca klątwę i popełnia samobójstwo w performatywnym akcie buntu somatycznego. Idąc tropem Butler, Doktorantka wykazuje, że bohaterka dopuszcza się transgresji płciowej wykazując iście męski zapał w akcie zniszczenia, a jej żałoba przybiera wymiar polityczny.

Rozdział czwarty dotyczy kwestii kobiecego smutku w *Hamlecie*. Pani Kowalcze-Pawlik poświęca ten fragment rozprawy analizie postaci Gertrudy, która jak dotąd była pomijana nawet przez badaczki feministyczne na rzecz Ofelii. Autorka przedstawia Gertradę jako żonę, matkę, ale i byt polityczny. Gertruda jawi się tu jako kobieta pozostająca pod kontrolą mężczyzny, poddaje się wizji siebie narzuconej przez syna, który traktuje ją instrumentalnie i w końcu doprowadza do „niemej kobiecości”.

W rozdziale piątym, Autorka przedstawia analizę *Otella*, a głównie postaci Desdemony i jej mścicielki Emilii. Tu bohaterka pada ofiarą mowy nienawiści, zostaje upotworzona przez Iago, ale również może być odczytana jako ofiara wzajemnie się wykluczających oczekiwań społecznych wobec młodych żon. Pani Kowalcze-Pawlik prezentuje bardzo interesującą analizę kryzysu małżeństwa Otella i Desdemony wynikającego z różnych oczekiwań i wyobrażeń na temat relacji między kobietą i mężczyzną. Lament Desdemony nie trafia do adresata, ale porusza inną kobietę, która nie daje się uciszyć i dokonuje aktu zemsty (sprawiedliwej zemsty kobiecej) obnażając knowania swego męża.

Rozdział szósty odwołuje się ponownie do dyskursu potworności, tym razem zastosowanego wobec postaci królowej Gotów, Tamory z *Tytusa Andronikusa*. Pani Kowalcze-Pawlik interpretuje jej okrutne żądanie w odwecie za śmierć syna jako wyraz „dzikiej sprawiedliwości” motywowany chęcią zemsty za odrzucenie próby nawiązania relacji opartej

na współczuciu. Jak zauważa w przejmująco zwięzłej konstatacji: „Tamora domaga się sprawiedliwości a Tytus daje jej prawo” (154).

Rozdział siódmy zawiera obszerne wprowadzenie krytyczne do twórczości pierwszej znanej angielskiej dramatopisarki epoki Renesansu, Elizabeth Cary oraz szczegółowe omówienie jej sztuki *Tragedy of Mariam*. Autorka przedstawia stan badań nad tekstem Cary i proponuje oryginalną interpretację w świetle własnych zainteresowań performatywnością i upłciowieniem emocji. Umieszczając *Tragedię Mariam* w szerszym kontekście kulturowym, Doktorantka omawia ją jako dyskusję z dramatami scenicznymi tego okresu a zwłaszcza z przedstawieniem kobiet jako szalonych mścicielek. Cary przepisuje, przekształca i podważa normatywny wzorzec kobiecej transgresji i przede wszystkim daje nam dostęp do kobiecej perspektywy.

W podsumowaniu rozprawy Autorka reasumuje wątki, które przewijały się we wszystkich rozdziałach: podaje liczne przykłady siedemnastowiecznych tekstów świadczących o strachu przed kobietą mową, gdzie język kobiety jest przedstawiony jako narzędzie diabła. Nawiązuje również do powszechnie wyrażanego ambiwalentnego stosunku do kobiecego żalu i gwałtownych emocji oraz do potępienia zemsty kobiecej. Autorka przedstawiła interpretacje wybranych dramatów świadczące o potencjale postaci kobiecych, które paradoksalnie nawet w sytuacjach uciśnienia, skazane na przemoc odrzuciły normy nakazujące wstrzemięźliwość i wydobyły z siebie głos świadczący o ich podmiotowości.

Jako recenzentka chciałabym jeszcze raz podkreślić niezwykle wysoki poziom merytoryczny rozprawy doktorskiej pani Anny Kowalcze-Pawlik, stanowi ona ważny i cenny wkład w badania nad dramatem renesansowym i moim zdaniem wykracza poza zakres wymagań stawianych rozprawom doktorskim. Zakres materiału krytycznego, jakim posługuje się Autorka, umiejętność analizy tekstu i argumentowania świadczą o prawdziwej pasji badawczej i samodzielności intelektualnej popartej wieloletnimi badaniami naukowymi. Chciałabym jednocześnie przyznać, że nie jestem wielbicielką Judith Butler, uważam, że język jakim się posługuje filozofka więcej zaciemnia niż wyjaśnia, nie cenię sobie jej skłonności do przedstawiania prostych zagadnień w sposób skomplikowany i tym bardziej wysoko oceniam sprawność z jaką pani Kowalcze-Pawlik dokonała syntezy jej refleksji i zastosowała ją w swoich badaniach.

Właśnie ze względu na wysoki poziom merytoryczny pracy a zwłaszcza obszerną bibliografię czuję się w obowiązku wytknąć Autorce pewne przemilczenie. Zaskakuje bowiem całkowita

nieobecność w rozprawie pani Kowalcze-Pawlik odniesień do prac polskich badaczy dramatu renesansowego (oprócz jej własnych publikacji), czy na przykład, badań krakowskich polonistów z Katedry Performatyki. Brakuje mi również w pracy dotyczącej przemocy i utraty i posługującej się pojęciem traumy (kulturowej, społecznej, zbiorowej i indywidualnej) refleksji na temat traumy tekstu, czyli odzwierciedlenia doświadczenia ekstremalnego w języku i formie dramatu.

Ponieważ uważam, że rozprawa pani Kowalcze-Pawlik powinna zostać na opublikowana to pozwolę sobie zwrócić uwagę na drobne błędy w tekście (wyłącznie literówki) oraz nieco pospieszną redakcję bibliografii: brakuje w niej jednej z pozycji Butler, która jest wielokrotnie przywoływana – *Precarious Life*, Ariane Balizet omyłkowo zlała się z Lindą Austin na str. 234, a Kristeva na str. 247 została pozbawiona imienia. Są to jednak bardzo drobne błędy techniczne w starannie zredagowanej i napisanej znakomitą angielszczyzną rozprawie.

Powyższe uwagi nie wpływają jednak na ogólną bardzo wysoką ocenę rozprawy, która **spełnia wszelkie wymogi ustawowe stawiane pracom doktorskim w związku z czym wnoszę o dopuszczenie Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego**. Proszę również Wysoką Radę Wydziału Filologicznego o wyróżnienie pracy doktorskiej pani magister Anny Kowalcze-Pawlik, oraz o wydanie jej w formie książkowej.

Kielce 15 marca 17. Beata Rykel